

UOT 336.1; 336.22; 316.37

AZƏRBAYCANIN DAYANIQLI MALİYYƏ SİSTEMİNİN FORMALAŞMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Nüşabə Astan qızı Qədimli
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Mingəçevir Dövlət Universiteti
nushaba.qedimli@mdu.edu.az

Xülasə: *Ölkəmizin sürətli inkişafı, regionda əsas iqtisadi güc mərkəzinə çevrilməsi müasir Azərbaycanın qurucusu, ümummilli lider Heydər Əliyevin fəaliyyəti, dövlət quruculuğu və iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi sahəsində atdığı strateji addımların nəticəsində mümkün olmuşdur.*

Açar sözlər: *Azərbaycan iqtisadiyyatı, açıq iqtisadiyyat, sosial-iqtisadi dirçəliş*

Giriş

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, Ümummilli lider, dünyada nüfuzlu siyasətçi və dövlət xadimi Heydər Əliyev doğma xalq tərəfindən sonsuz məhəbbətlə sevilir, müqəddəs ruhu hər bir azərbaycanlı tərəfindən böyük ehtiramla yad edilir, uşaqdan böyüyə hər bir ölkə vətəndaşı onu özünə örnək sayır. Tarixi səhifələrdə liderə bəslənən belə sonsuz sevdə, heç bir dövlət başçısına qismət olmadığı şahidi oluruq. Dahi Şəxsiyyəti insanların qəlbində bu qədər ucaldan, müqəddəsləşdirən isə onun xalqına olan bağlılığı, saf, təmiz duyğuları, vətəninə bəslədiyi əsil ana sevgisi idi. Xalqımızın müdrik oğlu bütün sağlam fəaliyyətini vətəninin tərəqqisinə, xalqının firavan yaşamasına həsr etmiş, bunun üçün bütün şüurlu həyatında gərgin mübarizə apararaq, xəyalında canlandırıdığı Azad Azərbaycan ideyasına böyük çətinliklər bahasına nail olmuşdur.

Məlimdur ki, bu gün qloballaşan dünyada ən görkəmli siyasətçilər, şəxsiyyətin üstünlüyünün əsasını müasir dövrün ən aparıcı inkişaf amili hesab edirlər. Hər bir müstəqil dövlətin inkişaf strategiyasında dövlət quruculuğu, cəmiyyətin inkişafı, yeni iqtisadi sistemin hüquqi bazasının formalaşması prosesi beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində, iqtisadi əməkdaşlıq prinsipləri ilə həyata keçirilir. Bu məqsədlə ölkədə iqtisadi inkişaf, investisiya mühitinin yaxşılaşması sahəsində geniş miqyaslı və davamlı tədbirlər yerini yetirməyə başlandı.

Heydər Əliyev və Azərbaycanın iqtisadiyyatı

Hər birimiz qürur və məğrurluq hissi ilə vurğulayırıq ki, müstəqil və güclü Azərbaycan dövlətinin yeni iqtisadi sisteminin yaradılması məhz Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin gərgin əməyinin bəhrəsidir. Dərin özüllər üzərində yarıdılmış bu iqtisadi sistem, ölkəmizin uzun vədəli inkişafı, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi və bu imkanları gerçəkləşdirmək üçün güclü zəmin yaratmağa qadirdir. Onu da deyə bilərik ki, xüsusi təşkilatçılıq qabiliyyətinə, çevik idarəçilik təcrübəsinə, dərin təfəkkürə və güclü analitik duyuma malik olan Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan Dövlətinin inkişaf strategiyası haqqında baxışları fundamental, konseptual xarakter daşıyır. Bu isə Azərbaycanın real durumunu və sahib olduğu imkanları analiz etməyə, sürətlə inkişaf edən dünyada baş verən dəyişiklikləri milli maraqlar zəmnində qiymətləndirməyə əsas verir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev ölkənin xarici iqtisadi siyasəti ilə əlaqədar formalaşdırdığı strategiya da o qədər də asan başa gəlməmişdir.

Müstəqilliyimizin əldə edilməsinin ilk dövrləri ölkədə çətin şərait yaranmış, ictimai-siyasi hadisələr gərginləşmişdir. Bu isə, öz növbəsində, müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunu aşağı salınmasına səbəb olmuşdur. Dövlətlər Azərbaycana investisiya yatırmağı düşünmür, onu əlverişli region hesab etmirdilər. Ölkəmizdə isə xariclə iqtisadi əməkdaşlığa böyük ehtiyac var idi. Bütün bunları hiss edən dövlət başçısı Heydər Əliyev beynəlxalq əməkdaşlığın yeni prinsiplər əsasında qurulması və inkişafı etməsi planlarını ortaya qoyaraq, bəzi qanunlarda dəyişiklik etdi. Böyük cəsarətlə xarici ticarət liberallaşdırıldı. Əsas diqqəti çəkən məqam ondan

ibarətdir ki, hər bir halda milli maraqlar ön plana çəkildi. Heydər Əliyev dərin araşdırmalar apardı, müqayisəli təhlillər etdi. Müstəqil ekspertlərin fikirlərini dinlədi. O, xarici iqtisadi əməkdaşlıq çərçivəsində milli maraqları nəzərə almağı, inkişaf strategiyasının ən vacib amili hesab etdi. Onu narahat edən əsas məsələ idxal və ixracın nisbətində yaranmış mənfəət saldı. Bu gün artıq ürəkəçən haldır ki, bu nisbət ixracın xeyrinə dəyişib və nisbət-saldo neft faktoru ilə yanaşı qeyri-neft faktoru hesabına da artmaqda davam edir. Yaxın gələcəkdə qeyri-neft sektorunun üstün inkişaf etdirilməsi ilə bağlı müəyyən edilən strateji inkişaf xətti ixracın strukturunun daha da təkmilləşməsinə təmin edəcəkdir. [1]

Heydər Əliyevin maliyyə və valyuta siyasəti

Açıq iqtisadiyyatın, bazar iqtisadiyyatının güclü tərəfdarı olan Heydər Əliyev, eyni zamanda bu iqtisadiyyatı fəal təbliğ edirdi. Zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan ölkə başçısı, dövlət və iqtisadiyyatın münasibətlərində daima optimallığı müəyyənləşdirməyi məsləhət bilir və tövsiyyə edirdi. O, sosial problemlərin vaxtında və səmərəli həll edilməsinə böyük önəm verir, elmin, təhsilin, ekologiya, qlobal struktur və inkişaf problemlərinin həllində dövlətin imkanlarından, köməyindən səmərəli istifadə etməyi, iqtisadi orqanların məsuliyyətinin artmasını hər zaman diqqətdə saxlayırdı. Beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əməkdaşlığa üstünlük verir və yenə də milli maraqları əsas tutaraq ölkənin maliyyə imkanlarının ildən-ilə artmasına, borca olan ehtiyacın azalmasına, büdcə sisteminin göstəricilərində müsbət meyillərin güclənməsinə ürəkdən sevinir və bank-maliyyə qurumlarının daha səmərəli fəaliyyət göstərməsini, ölkənin milli maraqlarının daha güclü surətdə qorunmasını arzu edirdi.

Heydər Əliyev liderliyinin gücü ondadır ki, o, həyata keçirdiyi bütün işlərə yüksək tələbkarlıqla yanaşırdı. Onun bu keyfiyyəti əsil səfərbərlik simvoluna çevrilmişdi.

Heydər Əliyev hər zaman müqayisəli təhlil aparır, araşdırmalar edir, yeni islahatlar zamanı yaranan zəruri problemlərin icra edilməsini hökumətdən tələb edirdi. [2]

Ölkəmiz nisbətən kiçik ölkələr qrupuna mənsubdur və bu da onun iqtisadiyyatında xarici iqtisadi əlaqələrin çox böyük önəm daşmasına əsas verir, xarici valyuta bazarının formalaşmasını və inkişafını şərtləndirən əsas amil hesab edilir, ölkəni xarici təsirlərdən qorunmasını təmin edir. Dövlət tənzimlənməsi orqanlarının qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biri, iqtisadi təhlükəsizlik, xüsusilə də maliyyə təhlükəsizliyinin təmin olunması və idxal-ixrac əməliyyatları üzərində valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsidir. Ölkənin maliyyə təhlükəsizliyi və valyuta əməliyyatları üzərində nəzarətin təmin olunması ümumi iqtisadi strategiyanın tərkib hissəsi olan dövlətin valyuta siyasətinin ən aktual məsələlərdən sayılır. Eyni zamanda milli təsərrüfat subyektləri daxili və xarici iqtisadi fəaliyyətin aparıcı istiqaməti olan valyuta siyasətini tənzimləyir. Məcmu tələb və məcmu təklif vasitəsilə ölkənin valyuta siyasəti iqtisadi artımın sürətinə müsbət təsir göstərir, büdcə sisteminin vəziyyəti və əhalinin rifahını durmadan artırır. Ölkənin maliyyə təhlükəsizliyi və makromaliyyə sabitliyini təmin etmək üçün strateji və cari dövrlərin tələbatına uyğun gələn iqtisadi məqsədlər seçilir və müqayisə edilir. Həm bazar iqtisadiyyatının, həm də müasir qlobal iqtisadiyyatın tənzimlənməsi sistemində valyuta siyasəti mühüm yer tutaraq, ümumdünya təsərrüfat əlaqələri sistemində iqtisadiyyatın daxili və xarici dinamik vəziyyətini təmin edir. Eyni zamanda beynəlxalq ödəmələri müəyyən bir sistem daxilində yerinə yetirərək, xarici ödəniş balansını tənzimləmək məqsədilə ölkənin cari və strateji məqsədlərinə uyğun hökumətin həyata keçirdiyi tədbirlərin məcmusu sayılır.

90-cı illərin əvvəllərində xarici ticarət əlaqələri liberallaşdırıldı və bu da cari ödəmələrin nəzarətsizliyinə, kapitalın hərəkətinə və kapital axınının həcminə mənfəət təsir göstərdi. Nəticə olaraq tədiyyə balansı qeyri - bərabər oldu, xarici valyuta təklifi azaldı, milli valyuta məzənnəsi qeyri-sabit hərəkət etdi, müəssisələrdə dövriyyə vəsaitləri çatışmadı və vəsaitlərin hərəkəti açıq-aşkar kölgə iqtisadiyyatı xüsusiyyətlərini hiss elətdirdi. Valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarəti sisteminin qərarlaşması və inkişafı ümumilikdə bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına müsbət təsir göstərsə də, bu prosesin ilkin mərhələlərində ölkədə valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarəti sisteminin fəaliyyətinin təhlili bir sıra çatışmazlıqların olduğunu üzə çıxarmışdır. Bu çatışmazlıqlar əsasən bazar iqtisadiyyatının ilkin mərhələlərində valyuta münasibətlərinin liberallaşdırılması ilə sıx bağlı

idi. Bu liberallaşdırma həm rezident kapitalının ölkədən nəzarətsiz formada çıxarılmasına, həm də ölkəyə xarici möhtəkir kapitalın axınına səbəb oldu. Bu isə daxili valyuta bazarını idarə etmək və proqnozlaşdırmaqda böyük çətinliklər yaradaraq, milli valyuta məzənnəsinin formalaşmasına mənfi təsir göstərdi. Eyni zamanda, müstəqilliyimizin ilk illərində ölkənin valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarəti sahəsində elmi əsaslandırılmış uyğun bazanın və valyuta münasibətləri subyektlərinə güclü təsir vasitələri formalaşmamışdı. Bu isə öz növbəsində səriştəsiz dövlət idarəetməsi şəraitində valyuta nəzarəti sistemini valyuta əməliyyatlarının passiv monitorinqinin aparılmasına gətirib çıxarmışdır. Belə nəzarət əksəriyyət hallarda açıq-aşkar ölkədən kapitalın axınına şərait yaradan tədbirlərlə, yaxud da şübhəli xarakterli əməliyyatların aparılmasına şərait yaradan tədbirlərlə xarakterizə olunurdu. Nəticədə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə və onun tərkib hissəsi olan maliyyə təhlükəsizliyinə qarşı gizli təhdidlər meydana çıxmışdı. Xalqın bu günkü taleyi, uzaq və yaxın gələcəyi ciddi təhlükə altında idi. Heç şübhəsiz, valyuta nəzarəti sahəsində bir sıra mühüm addımlar alınmalı idi:

- kapitalın xaricə axınının qarşısı alınmalı;
- milli valyuta məzənnəsi sabitləşdirilməli;
- gömrük nəzarəti gücləndirilməli;
- idxal üzrə əsas olmayan ödəmələrin qarşısı alınmalı;
- ixrac-idxal üzrə valyuta əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi müddətləri məhdudlaşdırılmalı;
- çirkli pulların yuyulmasının qarşısı alınmalı;
- ixrac və idxal edənlərin cari valyuta əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi müddətlərinin əsaslandırılmamış artırılması aradan qaldırılmalı;
- gəlirlər formasında xarici ticarət əməliyyatlarından əldə edilən valyuta vəsaitlərinin ölkəyə qaytarılması təmin olunmalı. [2]

Xalqın xilaskarı, Ümummilli lider Heydər Əliyevin ölkə əhalisinin iradəsi ilə Azərbaycan Respublikasında siyasi rəhbərliyə qayıtması valyuta nəzarəti sahəsində həyata keçirdiyi məqsədyönlü siyasətin nəticəsi olaraq, köklü keyfiyyət dəyişikliklərinin yerinə yetirilməsinə keçilməsinə səbəb oldu.

Respublikanın müasir dünya təsərrüfatına sürətlə yaxınlaşması siyasəti nəticəsində iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənmə mexanizmi güclü özül üzərində quruldu. Bu tənzimlənmə sistemi beynəlxalq norma, qaydalar və qloballaşma tendensiyalarına əməl olunması çərçivəsində xarici iqtisadi fəaliyyətin xarakter və istiqamətlərində milli iqtisadi mənafeələrin qorunub saxlanılması fonunda baş verdi. Yeni mərhələni yaratmaqda əsas məqsəd, valyuta münasibətlərinin tənzimlənmə sisteminin və eləcə də emaledici sənayenin inkişafına şərait yaradan investisiyaların bu sahələrə cəlb olunması, təsərrüfat subyektlərinin innovativ aktivliyinin stimullaşdırılması və yeni texnologiyaları tətbiq etmək idi. Qeyd edək ki, valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarətinin işlənilib hazırlanmış metodikası daim təkmilləşdirilməli, dövlətin maliyyə vəziyyətinin dəyişkən şəraitinə uyğun olaraq çevik olmalı, daxili bazarın bütün xüsusiyyətlərini, dövlətin dünya ticarətində mövqeyini, eləcə də valyuta bazarı iştirakçılarının maraqlarını nəzərə almalıdır. Təkmilləşdirilmiş yeni sistem sayəsində valyuta nəzarətinin reallaşdırılması üzrə xərclərin azaldılması, nəzarətin operativliyinin yüksəldilməsi, valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarəti orqanları və agentlərinə hesabat formasında təqdim olunan məlumatların dəqiqliyi və etibarlılığı artırıldı. Ulu Öndərin göstərişi ilə ölkədən kapital axınının qarşısı alındı, milli valyutanın məzənnəsi sabitləşdirildi, xarici ticarətdən əldə olunan gəlirlər formasında valyuta vəsaitlərinin ölkəyə qaytarılması sahəsində güclü siyasət həyata keçirildi. Həyata keçirilən belə məqsədyönlü siyasət nəticəsində qeyd edilən istiqamətlərdə böyük nailiyyətlər əldə olundu, respublikanın maliyyə və iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində ciddi uğurlar əldə edildi. Nəticədə əvvəllər baş vermiş qlobal maliyyə böhranı ölkə iqtisadiyyatına, daxili valyuta bazarına, milli valyutanın məzənnəsinə müsbət təsir edərək, onun ölkə xarici rəqabətə dayanıqlığını artırmış oldu.

Heydər Əliyev və Azərbaycanın vergi siyasəti

Ölkədə müstəqilliyin – iqtisadi sabitliyin ilk illərində dövlət qurumları ilə vətəndaşlar arasında müəyyən bir boşluq yaranmışdı. Bu boşluğun aradan qaldırılmasının vacib olduğunu hesab edən

dövlət rəhbəri Heydər Əliyev dövlət orqanları ilə vətəndaşlar arasındakı münasibətlərin yeni müstəvidə qurulmasını təmin etmək məqsədilə yeni göstərişlər verdi. Bu istiqamətdə yeni fərmanlar imzalandı. Heydər Əliyev eyni zamanda, sahibkarlıq fəaliyyətinə süni əngəllər törədilməsinin qarşısının alınması məqsədilə, sahibkarlarla onları yoxlayan qurumlar arasındakı münasibətlərin əməkdaşlıq müstəvisinə keçirilməsini də zəruri hesab etdiyini bildirdi. Buna nail olmaq üçün yoxlama və nəzarət funksiyalarını həyata keçirən bəzi dövlət orqanları ilə sahibkarlıq subyektləri arasında əməkdaşlıq müqavilələrinin bağlanması təcrübəsinə keçidin təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlər görülməsi barədə Nazirlər Kabinetinə tapşırıq verdi. Bu gün cəsarətlə deyə bilərik ki, ölkədə dövlətlə vətəndaş arasındakı münasibətlər istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərin əsas məqsədi, şəffaflığı artıraraq dövlət orqanları ilə əhali arasında birbaşa əlaqələrin minimuma endirilməsidir. Buna nail olmaq üçün atılan ən mühüm addımlardan biri də elektron hökumətin yaradılması istiqamətində aparılan işlər oldu. Hazırda Heydər Əliyevin tövsiyələrini rəhbər tutaraq İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti həm daxili inzibatçılıq işlərində, həm də vergi orqanları və vergi ödəyiciləri əlaqələrinin təşkilində elektron xidmətlərə ən sürətlə keçən orqandır.

Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın milli maraqlarını nəzərə alaraq uzunmüddətli inkişaf strategiyasının prioritetlərini müəyyən etdi. Onun birbaşa təşəbbüsü ilə Azərbaycanın müasir vergi sisteminin fundamental əsasları yaradıldı, kompleks və sistemli islahatların istiqamətləri müəyyənləşdirildi. Vergi sahəsində təkmil qanunvericilik bazasının yaradılması, vergi administrasiyasının modernləşdirilməsi, kadr potensialının çevik idarəetmə sistemində fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi vergi siyasətinin güclü və işlək mexanizmlərini formalaşdırdı. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında 1999-2000-ci illərdə Vergi Məcəlləsinin ilk layihəsi hazırlandı geniş ictimai müzakirəyə verildi. 11 fevral 2000-ci il tarixdə Ulu Öndərin müvafiq fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin bazasında Vergilər Nazirliyi yaradıldı. Bu yeni dövrün inkişaf meyarlarından biri olaraq, sürətli inkişaf yolu tutan ölkə iqtisadiyyatının iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olan vergi siyasətinin məqsədyönlü həyata keçirilməsinə səbəb oldu.

Vergi xidmətində son dövrlər əsaslı modernləşmə prosesi aparılması nəticəsində vergi inzibatçılığı təkmilləşdirildi. Dövlət başçısının sərəncamı ilə 2005-ci ilin oktyabr ayında “Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi üzrə Dövlət Proqramı (2005-2007-ci illər)” və “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)” təsdiq edildi. Bununla da vergi xidmətində aparılmış ciddi texnoloji dəyişikliklərin əsası qoyuldu. 2006-cı ildə Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi (AVİS), 2007-2010-cu illərdə vergi ödəyiciləri üçün elektron bəyannamə, elektron vergi hesab-fakturalarının göndərilməsi, “onlayn kargüzarlıq” sistemləri tətbiq edilməyə başlandı. [1] Nəticədə vergi inzibatçılığı proseslərinin elektron qaydada aparılmasına şərait yaradıldı.

Ulu Öndərimizin layiqli davamçısı İlham Əliyevin 2007-ci ildə verdiyi göstərişlə sahibkarlıq subyektlərinin “bir pəncərə” prinsipi ilə dövlət qeydiyyatı Vergilər Nazirliyinə həvalə olunmuş və bu tapşırıq uğurla icra edilmişdir. Dövlət qeydiyyatının bu prinsiplə və uğurla həyata keçirilməsi beynəlxalq maliyyə təşkilatları tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək, qeydiyyat sahəsində dünyada aparılmış ən uğurlu islahatlar kimi “Celebrating Reform - 2008” hesabatına daxil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi, vergi ödəyicilərinə xidmət, insan resurslarının inkişafı və vergi inzibatçılığında yeni idarəetmə standartlarının tətbiqi baxımından böyük uğurlar qazanmışdır.

Respublikamızda hazırda Avropanın ən qabaqcıl vergi modelləri və elektron audit sistemi tətbiq edilir.

Ölkəmizdə Niderland Krallığının Vergi Administrasiyasının dəstəyilə Avropa Komissiyası ilə birgə “Kompüter əsaslı audit sistemi sahəsində Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinə dəstəyin göstərilməsi” adlı Tvinninq layihəsi həyata keçirilir. Layihənin məqsədi MDB ölkələri arasında ən müasir elektron audit sistemini tətbiq etməklə, respublikada vergi orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə xidmət etməkdir.

Heydər Əliyevin böyük inam və cəsarətlə irəli sürdüyü siyasət əsasən, ölkədə sosial-iqtisadi inkişaf və regional siyasətin gücləndirilməsi, sahibkarlığa dövlət qayğısı, şəffaf biznes mütətinin yaradılması, yeni iş yerlərinin açılması, inzibati idarəetmə strukturlarının təkmilləşdirilməsi və s. bu kimi mühüm həlqələri əhatə edirdi. Bu isə ölkənin iqtisadi strategiyanın uğurla reallaşdırılmasına təkan vermişdir. Uzaqgörən siyasətin reallaşdırılması Respublika iqtisadiyyatında müsbət və keyfiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu. Yalnız bazar münasibətlərinin dərinləşməsində deyil, eyni zamanda işgüzar mühitin aktivləşməsində də, sahibkarlıq subyektlərinin sayının gündən-günə artmasında da müsbət dönüş yarandı. Kənd təsərrüfatı mülkiyyətçiləri torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün növ vergilərdən azad olundu ki, bu da aqrar sahədə uğurlu inkişafa səbəb oldu.

Məhz vergi siyasətinin düzgün həyata keçirilməsinin nəticəsidir ki, 2022-ci ildə dövlət büdcəsinə vergi daxilolmalarının təmin edilməsi, vergi ödəyicilərinə xidmətlər çeşidinin və biznesin fəaliyyətinə effektiv vergi nəzarətinin qurulmasında rəqəmsallaşmanın genişləndirilməsi vergi orqanlarının fəaliyyətinin başlıca prioritetlərindən oldu. Dövlət Vergi Xidməti öz üzərinə düşən fiskal öhdəliklərin icrasını layiqincə təmin edir. İlk dəfə dövlət büdcəsinə 15,5 milyard manat həcmində vergi daxilolmaları təmin edilib və bu göstərici 2021-ci illə müqayisədə 82,2 faiz çox deməkdir.

Heydər Əliyev və Azərbaycanın maliyyə nəzarəti siyasəti

Bir həqiqətdir ki, respublikamızda məhz Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra sürətli inkişaf edən, iqtisadi sistemin tələblərini tam ödəyə bilən çevik maliyyə nəzarəti sisteminin yaradılması istiqamətində uğurlu fəaliyyət müəyyən edildi. Burada yeganə məqsəd büdcə vəsaitlərindən istifadədə maksimum şəffaflıq, maliyyə intizamının qorunması və maliyyə resurslarının daha səmərəli idarə edilməsi idi. Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası yaradıldı ki, qurumun əsas vəzifəsi dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icrasına nəzarəti həyata keçirmək idi. Azərbaycanda müstəqillik və audit mandatına qanunla zəmanət verilən, konstitusiyaya əsasən kənar dövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirən Ali Audit Qurumlarının Beynəlxalq Təşkilatının (INTOSAI) tövsiyələri əsasında yerinə yetirilən kənar ali dövlət maliyyə nəzarəti orqanının yaradılması və öz fəaliyyətində beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun qanunlara riayət edilməsi, sərbəstlik, obyektivlik, kollegiallıq, aşkarlıq və ədalətlik prinsiplərinə əsaslanması, fəaliyyət dairəsinin bütövlükdə dövlət büdcəsi səviyyəsində icraya nəzarətin həyata keçirilməsi kimi müəyyənləşdirilməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi eyni səlahiyyətlərin Hesablama Palatasına verildiyini bir daha təsdiqləyir.

Hazırda bir çox ölkələrin şirkətləri maliyyə hesabatlığı sahəsində müstəqillik, obyektivlik və peşəkarlıq kimi audit prinsiplərini kifayət qədər tətbiq etməmələri nəticəsində maliyyə böhranı və neqativ halların yaranması baş verir. Eyni zamanda təsərrüfat subyektlərində iqtisadi səmərəliliyin yüksəldilməsində daxili auditin böyük əhəmiyyəti vardır. Cənab Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının əməkdaşlarına ünvanladığı təbrik məktubunda belə demişdir: “Xarici investisiyanın ölkəmizə axını auditor xidmətinin iqtisadi proseslərdə rolunu və əhəmiyyətini daha da artırmışdır”. İlham Əliyev bu müraciətlə həm ölkəmiz üçün xarici investisiyanın böyük əhəmiyyətinin olmasını və xarici investorların da ölkəmizə böyük marağının olmasını, eyni zamanda beynəlxalq miqyasda maliyyə şəffaflığının təminatçısı olan audit qarşısında ciddi öhdəliklərin yaranmış olduğunu vurğuladı. Hazırda ölkəmiz investisiya cəlbediciliyi baxımından dünyada qabacıl yerlərdən birini tutur.

İqtisadi islahatların həyata keçirilməsində şəffaflığın təmin olunması ən vacib amildir və şəffaflıq ölkədə demokratiyanın bərqərar olunmasının, dövlət qərarlarının qəbul olunmasının əsas şərti hesab edilir. Ona görə də dövlət idarəetməsində şəffaflığa və aşkarlığa meyil həm inkişaf etmiş və dayanıqlı demokratiyaya malik olan ölkələr, həm də demokratik islahatların həyata keçirilməsinə yeni başlayan ölkələr üçün xarakterikdir. Bu özünü büdcə sahəsində daha qabarıq göstərir, çünki bütün ölkələrdə büdcə dövlət siyasətinin əsas siyasi və maliyyə aləti hesab edilir. Lakin əksər ölkələrdə büdcə sahəsi şəffaflıq prinsipinin tələblərinə tam cavab verə bilmir. Əksər hallarda icra strukturları büdcə prosesində inhisarçı mövqeyə malik olduqları üçün qanunverici hakimiyyətin səlahiyyətləri məhdudlaşır, büdcənin səmərəli icra səviyyəsini qiymətləndirmək mümkün olmur və

ictimai qurumlar büdcə prosesində iştirak edə bilmirlər. Bu səbəbdən bir çox ölkələrdə, eləcə də respublikamızda büdcə islahatlarının həyata keçirilməsində şəffaflığın və aşkarlığın təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Büdcə prosesində şəffaflığın və aşkarlığın qorunması, ilk öncə, bu istiqamətdə şəffaflığın artırılması, maraq və məqsədləri tam fərqli olsa da (makroiqtisadi sabitlik, investisiya və sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması, korrupsiyanın azaldılması, büdcə vəsaitlərinin xərclənməsinə nəzarətin artırılması, büdcədən daha çox vəsaitin əldə edilməsi, vergi dərəcələrinin aşağı salınması, kredit resurslarına çıxış imkanlarının sadələşdirilməsi və s.) əhalinin bütün təbəqələrinin mənafeyinə xidmət edir. Nəticədə şəffaflığın artırılması bir çox məsələlərin həll edilməsinə şərait yaratmış oldu:

- əhalinin hər nəfərinə büdcə və büdcə məbləğlərinin, vergi ödəyicilərinin vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsini müəyyənləşdirməyə imkan verdi, bu da nəticədə vergilərin yığım səviyyəsinin və büdcə daxil olmalarının artırılmasına imkan yaratdı;
- ictimai müzakirələrin aparılmasına şərait yaratdı və cəmiyyətə büdcə məlumatlarını əldə etməyə, onların mövqeyini son qərarlarda nəzərə almağa imkan verdi;
- büdcənin tərtib olunması və icrasına nəzarət sahəsində icra orqanlarının məsuliyyəti, qanunverici orqanların və ictimaiyyətin bu sahədə imkanlarını artırdı;
- büdcədən məqsədyönlü istifadəyə güclü zəmin yaratdı;
- əhalidə dövlətə qarşı, ictimai birliyi daha da möhkəmləndirəcək inam yaratdı;
- ölkədə çevik halda gözlənilən böhran hallarının qarşısı alınaraq makroiqtisadi və maliyyə sabitliyi qorunub saxlandı;
- ölkədə açıq iqtisadiyyata önəm verilərək, dünya ölkələrinin investisiya cəlbediciliyi artmış oldu;
- ölkədə korrupsiya qarşı sərt tədbirlər həyata keçirildi və şəffaflığın tam təmin edilməsinə geniş zəmin yarandı. [3]

Büdcə sahəsində şəffaflığın əhəmiyyəti təkcə cəmiyyətin zəruri məlumatlara əlçatanlığı ilə ölçülmür, şəffaflıq demokratiyanın inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq, inkişaf alətidir və ictimai iştirakın zəruri şərtidir.

Dünya iqtisadiyyatına səmərəli və məqsədyönlü inteqrasiyanı həyata keçirmək və ölkənin nüfuzunu daha da gücləndirmək məqsədilə möhtərəm prezidentimiz cənab İlham Əliyev iqtisadi fəaliyyətin bütün sahələrində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə sərəncam verdi, “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya” hazırlandı. Bu strategiya ölkəmiz üçün geniş əhatəli, təkmil və əhəmiyyətli olmaqla, cəmiyyətdə hər tərəfli vacib tədbirləri əhatə edir. Şəffaflığın artırılmasında vacib sahələrdən biri də dövlət orqanları tərəfindən maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsidir. Strategiya dövlət orqanlarının fəaliyyətində hesabatlılığın təmin olunması, məsuliyyətin artırılması, dövlət əmlakının qorunması, korrupsiya əleyhinə mədəniyyətin formalaşması, şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə əsas prinsiplər müəyyən edilmiş, iqtisadi və sosial sahədə maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi əsas vəzifələrdən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Eyni zamanda bu fəaliyyət istiqaməti üzrə mühüm əhəmiyyətli tədbirlər, maliyyə nəzarətini icra edən orqanların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və şəffaflığın artırılması məqsədilə bu orqanların səlahiyyətlərinin dəqiqləşdirilməsi, maliyyə nəzarəti mexanizminin təkmilləşdirilməsi, aidiyyəti icra orqanlarının büdcə xərclərinin hər tərəfli əsaslandırılmış normativlərinin müəyyən edilməsi, büdcə sistemini tənzimləyən qanunvericiliyin, büdcə təsnifatının və yerli büdcələrin tərtib edilməsi və icra edilməsi sahəsində şəffaflığın təmin edilməsi üçün büdcə vəsaitinin təsdiq edilmiş büdcə göstəricilərinə uyğunluğuna nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi tapşırıqları müəyyən edilmiş, şəffaflığın artırılması istiqamətində beynəlxalq audit standartları tətbiq olunmuş, bu istiqamətdə nəzarət sistemlərinin təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. “Milli Strategiya”da maliyyə nəzarəti və şəffaflığın artırılması məqsədilə müəyyən edilmiş tədbirlərin vaxtaşırı və düzgün yerinə yetirilməsi, respublikada dayanıqlı sosial-iqtisadi münasibətlərin formalaşmasına, maliyyə-büdcə sahəsində şəffaflığın və aşkarlığın daha da artırılmasına müsbət təsir göstərmişdir. Bütün bunların nəticəsində Beynəlxalq Büdcə Tərəfdaşlığı təşkilatının hesabatına əsasən Azərbaycan Büdcə Açıqlığı İndeksində

görə 94 ölkə arasında 52-ci yerdə qərarlaşmışdır. Hansı ki, bu hesabat dövlətlərin büdcə fəaliyyətinin yeganə müstəqil və müqayisəli qiymətləndirmə sənədi hesab olunur.

Ölkəmizin bu sahədə öz mövqeyini inkişaf etdirməsinin əsas amili kimi, “İcmal”da ali nəzarət orqanının yeni rəhbəri tərəfindən illik audit hesabatlarının və büdcənin icrası üzrə cari hesabatların nəşr edilməsi göstərilir. Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasına əhalinin inamını daha da artırmaq və büdcə vəsaitlərindən istifadə olunması üzərində Palata vasitəsilə ictimai nəzarəti təmin etmək məqsədilə, bu nəzarət orqanının fəaliyyəti barədə bütövlükdə cəmiyyətə və onun ayrı-ayrı təbəqələrinə daha geniş və müfəssəl məlumatlar ötürülməsi zəruri hesab edilməkdədir. Şəffaflığı təmin etmək məqsədilə, Palatanın əsas fəaliyyət prinsiplərindən biri kimi, maliyyə nəzarəti və cari fəaliyyət üzrə müvafiq məlumatlar veb-saytda müntəzəm olaraq yerləşdirilir. Hesablama Palatası bu istiqamətdə qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni çox diqqətlə öyrənməyə önəm verərək, Ali Audit Qurumlarının (AAQ) beynəlxalq təşkilatları (INTOSAI, EUROSAI və s.) ilə ciddi əməkdaşlıq edir. Çünki həmin təşkilatlar AAQ-ların fəaliyyətində şəffaflığın, aşkarlığın və hesabatlılığın artırılmasına daha çox diqqət ayırırlar. [4]

Bu gün qürurla deyə bilərik ki, Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə həyata keçirilən iqtisadi inkişaf və tərəqqi konsepsiyası həyata keçirilərkən, inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla şəffaflıq təmin edilir, iqtisadi inkişafa əngəllər, qanunun aliliyi və sosial ədalət prinsipləri əleyhinə, korrupsiyaya qarşı mübarizə mühüm vəzifə hesab edilir. Ölkə başçısının fərman və sərəncamlarına əsasən maliyyə vəsaitlərindən səmərəli istifadə, təkmilləşdirilmiş nəzarət mexanizmi və maliyyə intizamının gücləndirilməsi, Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinin mühüm istiqaməti hesab edilir. Cənab İlham Əliyevin 24 noyabr 2003-cü ildə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” fərmanında ölkənin sosial-iqtisadi problemlərinin həlli üçün ayrılan vəsaitin şəffaflığının qorunması, müəssisələrdə maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi və mövcud nöqsanların aradan qaldırılmasını mühüm vəzifə kimi qarşıya qoymuşdu. Ümumiyyətlə, digər istiqamətlərdə olduğu kimi, şəffaflığın təminatı istiqamətində də möhtərəm prezidentin siyasəti öz xüsusi əhəmiyyəti ilə fərqlənir. İlham Əliyev bu barədə belə vurğulamışdır: “Bütövlükdə şəffaflığın artırılması, maliyyə resurslarından səmərəli istifadənin təmin olunması xüsusi diqqət tələb edən bir məsələ olub, iqtisadiyyatın və idarəetmənin müxtəlif sahələrində və səviyyələrində nəzarət işinin düzgün qurulmasını zəruri edir. Bir sözlə, iqtisadiyyatın birinci həll etməli olduğu problemlər arasında şəffaflıq xüsusi diqqət mərkəzində durmalıdır. Çünki bu, demokratiyanın mühüm ünsürlərindən biridir”.

Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətində vacib yer alan, onun layiqli davamçısı İlham Əliyevin imzaladığı fərman və sərəncamlarda, söylədiyi proqram xarakterli nitqlərdə həlli vacib sayılan nəzarət və şəffaflıq məsələlərinə düzgün riayət olunması ölkəmizdə sosial-iqtisadi münasibətlərin daha sağlam özüllər üzərində dayanmasına, iqtisadi və maliyyə fəaliyyəti istiqamətində şəffaflığın tam təmin edilməsinə şərait yaradan ciddi amilə çevrilməkdədir.

2023-cü ilin 5 yanvar tarixində ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən son 5 ildə sayca dördüncü sosial paketin icrasına dair sərəncam imzalandı. İmzalanan sərəncama əsasən minimum əməkhaqqı ilə pensiya məbləği və bütün növ sosial müavinətlər, təqaüdlər artırıldı. 2023-cü il üçün Azərbaycanda minimum istehlak büdcəsi (yaşayış minimumu) ümumi 246, əmək qabiliyyətli əhali üçün 261, uşaqlar üçün 220, təqaüdüçülər üçün 199 manat təsdiq edilib. Hazırda, Azərbaycanda minimum əmək haqqı 345 manat təsdiq olunub, sosial müavinətlər, təqaüdlər və digər sosial səciyyəli ödənişlərin maliyyə təminatı üçün 2 milyard 598 milyon manat, o cümlədən, keçmiş məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsi ilə bağlı xərclər üçün 367 milyon manat, əlavə məşğulluq tədbirləri üçün 266 milyon manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur.

Fərəhləndirici haldır ki, artıq ölkəmizdə iqtisadiyyatın inkişaf sürəti dünya iqtisadiyyatı göstəricilərinə xeyli ötüb keçir. Bu, ölkənin həm siyasi, həm də iqtisadi qələbəsinin nəticəsidir. İqtisadi inkişafımız uzun vədəli dövrü proqnozlaşdıraraq, dövlətimizin iqtisadi qüdrətinin daha da möhkəmlənəcəyinə, daha keyfiyyətli həyat səviyyəsinin təmin ediləcəyinə, Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə çatması istiqamətində cəsarətli addımlar atıldığına vəd verir.

Nəticə

Heydər Əliyevin gücü və böyüklüyü yalnız yaşadığı dövrlə kifayətlənmir. Dahi şəxsiyyətin əməlləri, bir tərəfdən, yaşadığı dövrdə yerinə yetirdiyi işlər, qurub yaratdıqlarının əhəmiyyəti ilə səciyyələnirsə, digər tərəfdən, çəkdiyi zəhmətin gələcək bəhrələri, uzun vədəli hadisələrin axarına təsiri ilə müəyyənləşir. Bu baxımdan, Heydər Əliyevin qurucusu olduğu müstəqil Azərbaycan Dövləti və onun inkişaf konsepsiyası müasir və dinamik inkişaf edən respublikamızın əsasını təşkil edir. Heydər Əliyev ölkəyə rəhbərliyi dövründə milli iqtisadiyyatın inkişafı istiqamətində islahatlar apardı, büdcə-vergi qanunvericiliyini formalaşdırdı və təkmilləşdirdi, məqsədyönlü vergi siyasəti apararaq vətəndaşın dövlətə olan inamını artırdı, vergi yığımlarının artmasına səbəb oldu. İqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılmasının vergi bazasının müəyyən edilməsi yolunda müsbət nəticələri, ölkədə yaranmış yeni iqtisadi şəraitdə biznes mühitinin dəstəklənməsi, iqtisadi idarəetmənin və vergi inzibatçılığının yeni çağırışlara uyğun təkmilləşdirilməsinə səbəb oldu. Məqsədyönlü islahatlar nəticəsində dövlətin mükəmməl valyuta, kredit və bank sistemini formalaşdırdı. Şəffaflığı ciddi təmin edən Audit nəzarəti sisteminin yaradılmasına təminat verdi.

Bütün bunların nəticəsidir ki, ölkəmizin iqtisadi potensialı sürətlə inkişaf edir. Ölkədə dinamik inkişaf, maliyyə resurslarından maksimum dərəcədə səmərəli istifadə mexanizmi, qlobal rəqabətliyə doğru keçid bugünkü Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas prioritetləri hesab olunur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Bayramov Ə., Bayramov V., Yaqubzadə M. Heydər Əliyevin Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modeli / “Xalq qəzeti”, 2010, 16 may
2. Sadıqov E. Heydər Əliyev və Azərbaycan iqtisadiyyat... - UNEC professoru yazır. [elektron resurs] URL: <https://news.unec.edu.az/ekspert-reyi/7375-heyder-eliyev-ve-azerbaycan-igtisadiyyat-unc-professoru-yazir>
3. Novruzov V. Sosial iqtisadi inkişafın müasir mərhələsində auditor xidməti / “Azərbaycan” qəz., 2010, 3 aprel
4. Novruzov V. 25 il dövlətin, mülkiyyətçilərin və auditorların keşiyində / “Azərbaycan” qəz., 2019, 8 sentyabr

THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE FORMATION OF A STABLE FINANCIAL SYSTEM OF AZERBAIJAN

N.Gadimli

doctor of philosophy in economics, associate professor
Mingachevir State University

Abstract: *The rapid development of our country and becoming the main economic powerhouse in the region was possible as a result of the strategic steps taken by Heydar Aliyev, the founder of modern Azerbaijan, the national leader, in the field of state building and implementation of economic reforms.*

Keywords: *economy of Azerbaijan, open economy, socio-economic revival*

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ФОРМИРОВАНИИ СТАБИЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

Н.А.Гадимли

доктор философии по экономике, доцент
Мингячевирский государственный университет

Резюме: *Стремительное развитие нашей страны и превращение ее в главный экономический локомотив региона стало возможным благодаря стратегическим шагам,*

предпринятым основоположником современного Азербайджана, национальным лидером Гейдаром Алиевым в области государственного строительства и осуществления экономических реформ.

***Ключевые слова:** экономика Азербайджана, открытая экономика, социально-экономическое возрождение*

Elmi redaktor: i.e.d., prof. V.Əyyubov

Çara təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli

Daxil olub: 28.06.2023

Çara qəbul edilib: 05.07.2023